

Ruukkuja ja ruhtinaita. Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400–1700. Pots and Princes. Ceramic vessels and stove tiles from 1400–1700. Fat och furstar. Lerkärl och ugnskakel från 1400–1700, (Archaeologica Medii Aevi Finlandiae XII), Aboa Vetus & Ars Nova–Suomen keskiajan arkeologian seura: Turku 2007. 224 s.

Punasavesta valmistetut esineet olivat aikoinaan tärkeä osa keskiajan ja uuden ajan alun materiaalista kulttuuria. Suuri yleisö ja tutkijatkin ovat kuitenkin usein ohittaneet saviset kolmijalkapadat ja kulhot arkisina ja mielenkiinnottomina. Viime aikoina tilanne on kuitenkin muuttunut. Kirsi Majantien toimittama teos *Ruukkuja ja ruhtinaita* osoittaa, että punasavesta valmistetut astiat ja uunikaakelit kertovat kiinnostavasti menneisyyden kulttuurista. Kirjan otsikon alkuosa viittaa arkisiin punasaviesinesiin, loppuosa taas kaakeleihin, joissa toistuivat aikakauden ruhtinaiden rintakuvat. Näiden esineiden muotoilu, koristeaiheet ja levinneisyys valottavat sosiaalisia, taloudellisia ja kulttuurisia muutoksia Pohjoismaiden ja Itämeren alueella. Arkisuudessaan punasaviastiat välittävät nimenomaan tietoa siitä, millainen oli tavallisen keskiajan ihmisen visuaalinen ympäristö.

Ruukkuja ja ruhtinaita perustuu turkulaisen Aboa Vetus & Ars Nova -museon arkeologiseen näyttelyyn, joka toteutettiin vuosina 2004–2005. Näyttelyä varten tehtiin laaja selvitystyö, jossa kartoitettiin Itämeren alueen kaakeli- ja keramiikka-aineistoa. Erillisen rahoituksen turvin toiminut työryhmä kartoitti 26 museon kokoelmat, ja lopulliseen näyttelyyn koottiin satoja punasaviesineitä kahdeksantoista museon kokoelmista. Tuloksena oli kiinnostava aineistokokonaisuus, joka kertoi Itämeren alueen aineellisen kulttuurin yhtenäisyydestä. Näyttely oli esillä myös useissa muissa Itämeren alueen museoissa. Kirjassa käsitellään näyttelyn teemoja, mutta artikkelien asiantuntemus ulottuu paljon näyttelyesineitä laajemmalle.

Teos jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa David Gaimster, Marianna Niukkanen ja Kirsi Majantie luovat yleiskatsauksen punasaviesineiden historiaan ja kulttuurisiin merkityksiin. Toinen osa koostuu kymmenestä tapaustutkimuksesta, joiden kirjoittajat tarkastelevat punasaviesineriden ja kaakeleiden valmistusta, muotokieltä ja käyttöä Itämeren eri osissa. Kirjoittajakunta on kansainvälinen, joten teoksen toimitusprosessi on vaatinut käännöstyötä ja käännösten yhtenäistämistä. Kukin artikkeli on julkaistu sekä suomen- että englanninkielisenä, ja kolmesta artikkelista on luettavissa myös ruotsinkielinen versio. Toisen osan päättää Riina Kivijärven laatima kaakeliuunisanasto. Teoksen loppuosan muodostaa laaja kuvaliite sekä dvd-levy, joissa esitellään näyttelyssä olleita esineitä.

Punasavikeramiikan käyttöönotto Itämeren alueella liittyi keskiajan rannikkokaupunkien syntyyn. Kasvavien kaupunkien asukkaat hankkivat ulkomailta punasavia tarjoilu- ja keittoastioita, ja vähitellen talouskeramiikkaa alettiin valmistaa myös paikallisissa savipajoissa. Ajan myötä keramiikka muuttui tyyliltään yhä hienostuneemmaksi ja monipuolisemmaksi, vaikka punasaviesineet menettivätkin uuden ajan alussa merkityksensä statussymboleina. Myös kaakelien tuotannossa on havaittavissa kehitys yksinkertaisemmasta hienostuneempaan. Varhaiset kaakeliuunit koottiin yksinkertaisista punasaviruukuista, jotka varasivat lämpöä ja toivat siten mukavuutta aikakauden asumiseen. Vähitellen kaakeleita alettiin koristaa yhä hienostuneemmalla lasituksella, ja monimutkainen kuvakieli syrjäytti yksinkertaiset painaumakoristelut. Uuden ajan alussa kaakelikuvat saivat vaikutteita myös aikakaudelle tyypillisistä painetuista puupiirroksista ja kaiveruksista,

Ruukkuja ja ruhtinaita tarkastelee tuontiesineiden ja paikallisen tuotannon materiaalisia jälkiä niin Pohjoismaiden kuin Baltian, Puolan ja nykyisen Saksan alueella. Yleisvaikutelmaksi jää, että Itämeren alueen materiaallinen kulttuuri oli yllättävänkin yhtenäistä. Samat esinetyypit ja kuva-aiheet toistuvat eri alueita käsittelevissä artikkeleissa. Saviesineiden valmistajat muuttivat työtehtävissä kaupungista toiseen, ja heidän mukanaan kulkeutuivat myös teemat, muotit ja valmistusmenetelmät. Onkin kiinnostavaa päästä vertaamaan suomalaisesta tutkimuksesta tuttuja esineitä koko Itämeren piirin kuvastoon.

Kirjan hyvälaatuiset värikuvat ja esinepiirroksiset vahvistavat ajatusta, että keskiajan ja uuden ajan alun ihmisen visuaalinen maailma oli sängen monipuolinen ja monimerkityksinen. Kuten kirjoittajat eri kohdissa toteavat, kristilliset ja kristinuskoa edeltävät teemat yhdistyivät ja limittyivät

aikakauden kuvastossa. Esineet ja niiden kuvakieli tuovat aikakauden elämästä esiin monia piirteitä, joita aikakauden kirjallinen aineisto ei välitä. Parhaimmillaan erilaiset esine- ja asiakirjalähteet tietenkin tukevat toisiaan. Artikkeleissa onkin käytetty kirjallista aineistoa, esimerkiksi savenvalajista kertovia arkistolähteitä ja aikalaisten itsensä laatimia selvityksiä kaakelihahmojen vertauskuvallisesta sisällöstä.

Ruukkuja ja ruhtinaita käsittelee myös muotoilun ja kuvakielen symbolisia, uskonnollisia ja poliittisia tasoja. Marianna Niukkanen pohtii artikkelissaan punasaviastioiden kuvioden symbolisia ulottuvuuksia, esimerkiksi koristelussa käytettyjä hedelmällisyyden symboleja. Eri artikkeleista käy hyvin ilmi, että myös kristilliset teemat toistuvat niin astioissa kuin kaakeleissakin, ja niissä näkyvät myös reformaation 1500-luvulla aiheuttamat muutokset. Pyhimykset ja marttyyrikärsimyksen teemat vaihtuivat reformaatiota kannattavien hallitsijoiden muotokuvaan sekä pelastusta kuvaaviin raamatullisiin aiheisiin. Kaakeliuunin kuvavalinnat saattoivatkin manifestoida omistajansa tai rakentajansa uskonnollisia ja poliittisia näkemyksiä. Latvian kaakeliuuneja tutkinut Ieva Ose toteaa artikkelissaan, että Lutherin muotokuvakaakeli on yleinen löytö Liivinmaalla, missä reformaatio sai nopeasti suosiota. Esimerkiksi Riian porvaristo luterilaistui nopeasti, kun taas piispat ja saksalainen ritarikunta säilyttivät katolisen uskonsa.

Toisaalta on muistettava, etteivät kuvien kätkeyt merkitykset välttämättä auenneet kaikille aikalaistutkijoille, ja merkitykset saattoivat myös muuttua vuosikymmenten aikana. Kirsi Majantie toteaa artikkelissaan, että 1500-luvun luterilaisten ruhtinainien kaakelikuvista tehtiin Turussa paikallisia jäljennöksiä vielä 1600-luvulla. Turkulaiset, jotka tuolloin katselivat kaakeliuunien ruhtinashahmoja, eivät välttämättä enää tunnistanee niissä edellisen vuosisadan uskonnollisia kannanottoja. Eri artikkeleista ilmenee myös, että saksalaisen ritarikunnan katolisella maamestarilla oli Luher-kuvien koristeltu kaakeliuuni, ja että puolalaisen ylimyssalin kaakeliuuniin voitiin muurata sekä katolisia että protestanttisia hallitsijamuotokuvia. Uskonnollinen rajanveto ei siis ollut yksioikoista.

Ruukkuja ja ruhtinaita -teoksen kuvaliitteeseen kuuluu dvd-levy, jossa on värivalokuvia alkuperäisen näyttelyn esineistä. Suoraan edestä otettuja valokuvia voi selata yksinkertaisessa kuvagalleriassa, joka tarjoaa kustakin esineestä perustiedot ja mitat. Jos dvd:tä vertaa paperille painettuun näyttelyluetteloon, on ensinmainitun etuna, että kookkaita värikuvia voidaan mahdollistaa edullisesti pieneen tilaan. Huomasin kuitenkin toivovani, että digitaalisessa liitteessä olisi käytetty monipuolisemmin sen

tarjoamia erityismahdollisuuksia. Esineitä olisi esimerkiksi voitu esitellä useista eri kuvakulmista, tai niihin olisi voitu liittää laajempia taustatietoja. Liitekuvien temaattista jaottelua olisi myös voitu selittää tarkemmin. Otsikolla "Piilomerkityksiä" esiteltyjen esineiden merkitykset piiloutuvat lukijalta turhankin hyvin, vaikka teoksen artikkelit tarjoavatkin hiukan tulkintavinkkejä.

Toisaalta on todettava, että pelkistetty toteutus pidentänee dvd:n käyttöikä. Osa museoissakin myydyistä digitaalisista historiaesityksistä muuttuu nopeasti käyttökelvottomiksi, koska uudet tietokoneet ja ohjelmat eivät pysty toistamaan esimerkiksi vanhentuneita animaatioita. *Ruukkuja ja ruhtinaita* -teoksen kuvat on sen sijaan tallennettu yleisten JPEG- ja TIFF-standardien mukaisiin tiedostomuotoihin, ja niitä voi katsoa normaalilla selainohjelmalla. Kuvat lienevätkin siis käytettävissä vielä vuosien päästä.

Kokonaisuutena *Ruukkuja ja ruhtinaita* tarjoaa antoisaa tietoa Itämeren piirin saviesineistä osana oman aikansa aineellista kulttuuria. Alun johdantoartikkelit tarjoavat erinomaisen pohjan tapaustutkimuksille, ja monikielinen toteutus avaa tutkimusta niin suomalaiselle kuin kansainvälisellekin yleisölle. On myös tärkeää, että kirjassa on pyritty yhtenäistämään savesta valmistettujen astioiden ja uunikaakelien sanastoa sekä tarjottu niille englanninkieliset vastineet. *Ruukkuja ja ruhtinaita* muodostaa siis pohditun ja onnistuneen lukupaketin, joka sopii niin tutkijalle kuin aiheesta yleisemmin kiinnostuneelle.

Anu Lahtinen, FT
Historian laitos, Turun yliopisto
anu.lahtinen[at]iki.fi